

Schmidt, G., *Der Wetterauer Grafenverein. Organisation und Politik einer Reichskorporation zwischen Reformation und Westfälischen Frieden* (Marburg, 1989).

In een Nederlands boekwerk over het begrip vrijheid¹ haalde een van de redacteurs van de hier te bespreken congresbundel de diplomaat kardinaal Guido Bentivoglio aan, die in 1611 schreef dat vrijheidsliefde nergens zo sterk was als in de Nederlanden. Vandaar misschien dat dit dikke boek met een verzameling opstellen over het vrijheidsbegrip in het vroegmoderne Europa niet zonder aandacht voor de Lage Landen tot stand kon komen. De nadruk ligt daarbij op het collectieve, dus met anderen gedeelde, denkbeeld der vrijheid, hetgeen natuurlijk beschouwingen over de rol van het individu in die gemeenschappelijke vrijheid niet uitsluit. Belangrijk is daarbij de vraag, hoe de collectieve vrijheid wordt gelegitimeerd, bijvoorbeeld in rechtsfilosofisch en politiektheoretisch opzicht. Daarom is het ook heel passend dat de bundel aanvangt met een samenvatting van het laatmiddeleeuwse juridische discours over het onderwerp van de hand van Helmut G. Walther. In de gehele bundel is de hoofdrol weggelegd voor die corporatieve vrijheden □ van standenvergaderingen en steden bijvoorbeeld, maar ook van religieuze groeperingen □ die zich niet zozeer in de politieke theorie als wel in de praktijk van alledag manifesteerden. De traditionele tegenspelers waren daarbij de landsheren, en later de min of meer absolutistische heersers van de zeventiende en achttiende eeuw.

Wat de Nederlanden betreft: Martin van Gelderen vat zijn reeds uit zijn boek *The Political Thought of the Dutch Revolt 1555-1590* (Cambridge, 1992) bekende relaas over de strijd voor vrijheid □ inclusief gewetensvrijheid □ en de reeds gegeven en dus ook werkzame rechten en privileges der staten ten tijde van de Nederlandse Opstand samen in een kort artikel. Hugo de Groot komt eventjes voorbij, als peetvader van een universeel rechtssysteem waarin vrijheid voor alle mensen diende te gelden, in de bijdrage van Klaus Dicke over de rol van vrijheden in het vroegmoderne volkenrecht, maar verschijnt ook weer in het tweede samenvattende stuk van Van Gelderen, over de subtiële verhoudingen tussen kerk, geweten en vrijheid in Engeland en de Republiek omstreeks de eerste helft van de zeventiende eeuw. Ook is er een artikel over de receptie van klassiek-Romeinse denkbeelden over collectieve vrijheid bij Erasmus en Ulrich von Hutten van Meinolf Vielberg, dat echter wat betreft Erasmus niet steunt op veel kennis. De Oostenrijkse Nederlanden komen aan bod in het tijdperk der grote revoluties aan het einde van de achttiende eeuw. Geert van den Bossche beschrijft fraai het proces waardoor traditionele denkbeelden over corporatieve vrijheden hebben kunnen evolueren tot dragers van revolutionair elan in de Brabantse Revolutie. Zijn verrassende conclusie is dat dit proces nu juist bijdroeg tot de wording van een Belgische natie en staat

¹ E.O.G. Haitsma Mulier, W. R. E. Velema, ed., *Vrijheid. Een geschiedenis van de vijftiende tot de twintigste eeuw* (Amsterdam, 1999) 27.

ambten en prebenden in geestelijke vorstendommen en kapittels ook voor zonen van adellijke protestanten zouden openstaan.

Op het einde van de zestiende eeuw trachtte de bond door de verkiezing van een vaste voorzitter en de professionalisering van het bestuursapparaat de onderlinge eenheid te vergroten ('Korrespondenz'). Tevens wilde men op die wijze een snellere besluitvorming tot stand brengen en in samenwerking met de gravenbonden van Zwaben en Frankenland de eigen belangen van religieuze en dynastieke aard beter behartigen. De invloed op de Duitse politiek bleef echter, mede door de onderlinge onenigheid, zo gering dat een neutrale opstelling steeds de beste garantie leek om al te veel ingrijpen van 'buiten' te vermijden, zoals tijdens de Keulse oorlog en de Straatsburgse kapittelstrijd (1582-1606) maar al te duidelijk was. Ook tijdens het voorspel van de Dertigjarige oorlog trachtten de graven zich zoveel mogelijk buiten de partijstrijd te houden. Tijdens de oorlog zelf werd het territorium een speelbal van rondtrekkende legers en hoopten de leden slechts op overleven. Uiteindelijk was de bond wel bij de vredesbesprekingen in Westfalen aanwezig, maar konden de vertegenwoordigers uit geldgebrek de definitieve besluitvorming niet afwachten. Na 1648 heeft de gravenbond geen rol van betekenis meer gespeeld. Het belang van de Wetterause unie heeft, achteraf gezien, vooral in de handhaving van de vrede tussen de afzonderlijke leden bestaan.

Het boek eindigt met een groot aantal bijlagen, waarin na een diepgaande analyse van de leden als sociale groep, de politieke, sociale en economische verhoudingen binnen en tussen de verschillende families inzichtelijk gemaakt worden.

Op een heldere en systematische wijze heeft de auteur de ontwikkelingen van de unie beschreven, waarbij niet alleen de spanningen tussen de individuele graven, maar ook de noodzaak tot een gemeenschappelijke politiek aan de orde komen. De talrijke familiebanden blijken daarbij de eenheid vergemakkelijkt te hebben, omdat de leden een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor hun gebied onderkennen. Overigens ligt de nadruk vooral op de individuele graven, de onderdanen komen slechts sporadisch ter sprake. Het boek is gebaseerd op diepgaand archiefonderzoek en een gedegen kennis van de literatuur, zoals onder meer uit het hoofdstuk over de verhouding van de bond tot de Nederlanden blijkt. De auteur verdient dan ook grote lof voor zijn waardevol werk, waarin hij een uitstekende bijdrage aan de geschiedenis van dit gebied tussen Rijn en Main heeft geleverd. Het inzichtelijk betoog en de heldere schrijfstijl mogen eveneens gememoreerd worden. Ondanks alle details, tenslotte, heeft Schmidt de grote lijn niet uit het oog verloren en in feite het standaardwerk over de Wetterause graven geschreven. Voor vergelijkbare studies over unies van andere rijksgraven of rijksridders kan dit boek een voorbeeld zijn.

J. H. J. Geurts

J. Postema, *Johan van den Corput, 1542-1611. Kaartmaker, vestingbouwer, krijgsman* (Dissertatie Groningen 1993, Publikaties van de IJsselakademie LXXV; Kampen: Stichting IJsselakademie, 1993; 192 blz., f24,95, ISBN 90 6697 063 4).

Als gevolg van de geplande uitbreiding van de legersterkte kreeg de genie in 1937 opdracht om de bouw van 24 kazernes voor te bereiden. Een daarvan kwam in de directe omgeving van Steenwijk te liggen. Over het punt naar wie het nieuwe complex moest worden genoemd, werden het bestuur van de betreffende gemeente en de minister van defensie het snel eens. Daarvoor kwam Johan van den Kornput in aanmerking, de militair die in de winter van 1580 op